

УДК 352.07:342.553 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.16>

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Галан В.О.,

*кандидатка юридичних наук, старша викладачка,
доцентка кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-4056-7998*

Самойлова А.Р.,

*студентка 3 року навчання
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
факультету слідчої та детективної діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0009-4561-4894*

Галан В.О., Самойлова А.Р. Євроінтеграція аграрного сектора України: виклики та перспективи виконання зобов'язань.

Стаття присвячена комплексному аналізу європейської інтеграції аграрного сектора України, викликів і перспектив, які постають на цьому шляху. Автор наголошує на посиленні нагальності євроінтеграційних процесів у контексті повномасштабної агресії РФ, що робить членство України в ЄС пріоритетом державної політики.

У дослідженні розглянуто історичний аспект взаємовідносин Україна-ЄС, починаючи з офіційного закріплення наміру України розвивати відносини з ЄС у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України» та визнання ЄС незалежності України у грудні 1991 року. Проаналізовано ключові правові акти, що визначили курс на євроінтеграцію, зокрема Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС від 14 червня 1994 року, яка заклала перші правові основи для розвитку співпраці, та Угоду про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році. Підкреслено, що Угода про асоціацію зобов'язує Україну поступово впроваджувати європейські норми і вимоги у сферах безпеки харчових продуктів, контролю за використанням пестицидів, етики поводження з тваринами, підвищення конкурентоспроможності агросектора, покращення прозорості та ефективності ринків, а також створення сприятливих умов для інвестування.

Значну увагу приділено Спільній аграрній політиці ЄС як орієнтиру для адаптації української аграрної політики, що є наднаціональною системою заходів для розвитку стійкого та конкурентоспроможного сільського господарства. Відтак автор зазначає, що Україна демонструє політичну волю та інституційну готовність до масштабних трансформацій. Про це свідчить активізація процесу гармонізації національного законодавства із *acquis communautaire* після набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 року.

Проведено SWOT-аналіз, який виявив сильні сторони українського аграрного сектора, слабкі сторони, можливості та загрози. В статті наголошено, що успішність інтеграції залежить від здатності України підвищити конкурентоспроможність, гармонізувати законодавство та знайти баланс між національними інтересами й вимогами ЄС.

Ключові слова: євроінтеграція, аграрний сектор, Спільна аграрна політика ЄС, гармонізація законодавства, *acquis communautaire*, виклики, перспективи, Україна.

Galan V.O., Samoilova A.R. European integration of the agricultural sector of Ukraine: challenges and prospects of fulfilling obligations.

The article is dedicated to a comprehensive analysis of the European integration of Ukraine's agricultural sector, highlighting the challenges and prospects encountered along this path. The author emphasizes the growing urgency of integration processes in the context of the full-scale aggression by the Russian Federation, which makes Ukraine's accession to the EU a top priority of state policy.

The study examines the historical background of Ukraine-EU relations, beginning with the official declaration of Ukraine's intention to develop relations with the EU as outlined in the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 2, 1993, «On the Main Directions of Ukraine's Foreign Policy,» as well as the EU's recognition of Ukraine's independence in December 1991. Key legal instruments that shaped Ukraine's course toward European integration are analyzed, in particular, the Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the EU signed on June 14, 1994, which laid the first legal foundations for cooperation, and the Association Agreement between Ukraine and the EU signed in 2014.

The article underscores that the Association Agreement obliges Ukraine to gradually implement European norms and requirements in areas such as food safety, pesticide control, animal welfare, increased competitiveness of the agricultural sector, improved market transparency and efficiency, and the creation of favorable investment conditions.

Considerable attention is given to the Common Agricultural Policy (CAP) of the EU, viewed as a benchmark for adapting Ukraine's agricultural policy. CAP represents a supranational framework of measures aimed at developing sustainable and competitive agriculture. The author notes that Ukraine demonstrates political will and institutional readiness for large-scale transformations, as evidenced by the intensification of legislative harmonization with the *acquis communautaire* following Ukraine's acquisition of EU candidate status in June 2022.

A SWOT analysis is conducted, identifying the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of Ukraine's agricultural sector. The article concludes that the success of integration depends on Ukraine's ability to enhance competitiveness, harmonize legislation, and strike a balance between national interests and EU requirements.

Key words: European integration, agricultural sector, EU Common Agricultural Policy, legislative harmonization, *acquis communautaire*, challenges, prospects, Ukraine.

Постановка проблеми. Нині Україна стоїть стикається з безпрецедентними історичними, економічними, соціальними та безпековими викликами, відповіддю на які є її стратегічний курс на європейську інтеграцію. У цьому контексті аграрний сектор набуває особливого значення, адже він є фундаментом національної економіки, забезпечуючи значну частку ВВП, стабільні надходження валютної виручки та зайнятість понад мільйона громадян. Повномасштабна агресія РФ лише посилила нагальність євроінтеграційних процесів, зробивши членство України в Європейському Союзі (далі – ЄС) пріоритетним завданням державної політики. У цьому контексті ключовим є адаптація аграрної політики та законодавства України до європейських стандартів.

Зважаючи на вищезазначене, виникає гостра потреба у глибокому дослідженні поточного стану євроінтеграційних процесів в аграрному секторі України. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю аналізу основних викликів, що постають перед агропромисловим комплексом в умовах євроінтеграції, і пошуку ефективних механізмів адаптації, які забезпечать гармонійне та взаємовигідне входження України до єдиного аграрного простору ЄС.

Відтак, **метою** даного дослідження є комплексний аналіз процесу євроінтеграції аграрного сектора України з урахуванням історичного розвитку, міжнародно-правових зобов'язань, впливу Спільної аграрної політики ЄС, сучасного стану гармонізації законодавства і основних викликів на шляху до впровадження європейських стандартів у сільське господарство.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика європейської інтеграції аграрного сектора України привертає чимало уваги серед багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. У їхніх працях комплексно аналізуються різноманітні аспекти цього процесу, зокрема нормативно-правова адаптація аграрного сектора до вимог ЄС, економічні можливості і виклики, а також перспективи розвитку сільського господарства та його інтеграції в європейський ринок. Вагомий внесок у вивчення цього питання зробили такі дослідники, як О.М. Молдован, Л.В. Шинкарук, Т.О. Осташко, В.В. Ковальчук, І.Б. Коліушко, В.Ю. Ротань, С.В. Кваша, О.В. Борщевський, а також інші

науковці. Крім того, значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили аналітичні центри та міжнародні організації. Зокрема, слід відзначити Інститут аграрної економіки, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Світовий банк та Організацію економічного співробітництва та розвитку. Їхні дослідження включають оцінку впливу євроінтеграції на український агропромисловий комплекс та розробку рекомендацій щодо його адаптації до європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Україна є одним із провідних гравців на світовому аграрному ринку, займаючи вагоме місце серед найбільших експортерів сільськогосподарської продукції. Високий рівень родючості ґрунтів, сприятливий клімат і значні виробничі потужності забезпечують Україні конкурентні переваги в міжнародній торгівлі.

Намір України розвивати відносини з ЄС офіційно зафіксований у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України». Формальні відносини між Україною та ЄС були започатковані ще в грудні 1991 року, коли ЄС визнав незалежність України. Цей курс був далі закріплений у Стратегії інтеграції України до ЄС, схваленій 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС від 14 вересня 2000 року, де була проголошена довгострокова стратегічна мета – повноцінна європейська інтеграція України [7]. Цілеспрямованість зовнішньополітичного курсу України на євроінтеграцію була також закріплена на законодавчому рівні. Зокрема, згідно зі статтею 11 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики», одним із ключових напрямків зовнішньої політики визначено інтеграцію України до європейського політичного, економічного та правового простору з метою набуття членства в ЄС [8].

У площині економічного простору, зокрема, в аспекті аграрного сектора, першим і досить вагомим кроком на шляху євроінтеграції стало підписання 14 червня 1994 року Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС [12], яка заклала перші правові основи для розвитку співпраці. У статті 60 цієї Угоди передбачалось, що співробітництво у сфері сільського господарства та агропромислового комплексу має сприяти аграрній реформі, модернізації, перебудові та приватизації агросектора, розвитку внутрішнього і зовнішнього ринків для українських товарів, з дотриманням вимог екологічної безпеки та продовольчої стабільності. Також передбачалося поступове наближення українських технічних стандартів до норм Співтовариства, включно із санітарними та фітосанітарними правилами.

Подальшим кроком на шляху інтеграції стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році, яка передбачала створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі і поступову інтеграцію українського ринку до внутрішнього ринку ЄС. Ця угода стала найбільш масштабним двостороннім договором між Україною та ЄС, оскільки охоплює всі ключові сфери співпраці та передбачає глибоку політичну й економічну інтеграцію через гармонізацію законодавства. Згідно з її положеннями, зокрема статті 403, сторони домовилися про співробітництво задля розвитку сільського господарства та сільських територій шляхом поступового зближення політик та законодавства. Тобто, з юридичної точки зору це означає, що Україна взяла на себе зобов'язання поступово впроваджувати європейські норми і вимоги у сфері безпеки харчових продуктів, контролю за використанням пестицидів, етики поводження з тваринами, підвищенні конкурентоспроможності агросектора, покращенні прозорості та ефективності ринків, а також створенні сприятливих умов для інвестування тощо (стаття 404) [11].

На сьогодні виконання угоди про асоціацію є одним із ключових чинників на шляху до повноцінного членства України в ЄС [1]. У цьому контексті важливим орієнтиром виступає Спільна аграрна політика ЄС (далі – САП ЄС), яка є однією зі складових економічної інтеграції країн ЄС, а також проявом спільної політики, що забезпечує належний рівень розвитку аграрної галузі й слугує зразком для адаптації української аграрної політики.

Нині в науковій літературі існує низка підходів до тлумачення поняття САП ЄС. Зокрема, на думку В. Чужикова та О. Вінської, САП ЄС являє собою єдину наднаціональну систему заходів, обов'язкову для всіх держав-членів ЄС, яка має на меті створення умов для розвитку стійкого, багатофункціонального та конкурентоспроможного сільського господарства [14]. О.Г. Коритний доповнює цей підхід, зазначаючи, що САП охоплює широкий спектр інструментів державної підтримки, зокрема: субсидії, дотації, державні гарантії за кредитами тощо, які спрямовані на забезпечення зростання аграрного сектора в межах ЄС [5]. У свою чергу, Л. Чередниченко підкреслює складність цієї політики, відзначаючи, що вона охоплює численні нормативні акти, які регулюють

усі етапи агровиробництва – від вирощування до переробки та реалізації сільськогосподарської продукції [15].

Таким чином, з урахуванням наукових підходів, на нашу думку, САП ЄС постає як ефективний інструмент регулювання, що функціонує на наднаціональному рівні та забезпечує сталий розвиток сільського господарства в умовах глобальних викликів. Її метою є не лише стабілізація аграрного ринку, а й підтримка сільських територій, підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств та екологічна збалансованість виробництва.

Аналізуючи стан аграрного сектора України в контексті запровадження реформ та заходів наближення до САП, варто зазначити, що на сьогодні у законодавчій сфері відсутня чітко визначена і належним чином затверджена аграрна політика в Україні. Єдиним документом, який частково виконував цю функцію до кінця 2022 року, була «Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2022 року», затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1437-р від 30.12.2015 [10]. Відповідно до мети програми було визначено коло питань, зокрема: створення організаційно-економічних умов для ефективного, соціально спрямованого розвитку аграрного сектора економіки, стабільного забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною, а населення – високоякісною та безпечною вітчизняною сільськогосподарською продукцією, збільшення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю, посилення присутності України на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства [9].

Попри те, що після початку повномасштабної війни законодавчі органи не ухвалювали нових стратегічних концепцій розвитку аграрного сектора, слід визнати, що держава не припинила системної роботи в напрямку євроінтеграції. Навпаки – на цьому етапі простежується послідовний та прогресивний характер дій з боку органів влади, спрямованих на зближення з правовим полем ЄС. Зокрема, після набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 року, було активізовано процес гармонізації національного законодавства із *acquis communautaire*. Ключовим кроком в цьому напрямку став запуск у 2023 році процедури самостійного аналізу відповідності (селф-скринінгу), що передбачає первинну оцінку стану імплементації актів права ЄС у національне законодавство. За результатами аналізу, оприлюдненими в грудні 2023 року, було виявлено необхідність адаптації понад 3000 актів ЄС, що свідчить про безпрецедентний обсяг нормативно-правової роботи, яка очікує українську правову систему. Цей факт не лише свідчить про серйозність зобов'язань, які постали перед державою, а й демонструє інституційну готовність органів влади до масштабної правової трансформації навіть в умовах воєнного стану [13].

У 2023 році Комітет Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики активізував свою діяльність у контексті забезпечення законодавчої підтримки євроінтеграційних процесів в аграрній сфері. Пріоритетними напрямками його роботи стали продовження земельної реформи, приведення нормативної бази у відповідність до вимог *acquis communautaire*, а також удосконалення механізмів державної підтримки сільгоспвиробників відповідно до європейських підходів до регулювання державної допомоги. Значна увага приділялася здійсненню парламентського контролю за імплементацією ухвалені законодавчих актів, що є ключовим елементом у забезпеченні ефективності нормативного зближення з ЄС. Окремо варто відзначити ініціативи Комітету, спрямовані на спрощення процедур набуття прав на землю, розвиток прозорих електронних аукціонів, а також підвищення ефективності використання державних сільськогосподарських земель через запровадження сучасних механізмів управління ними. Ці кроки узгоджуються із положеннями розділів IV та V Угоди про асоціацію, які стосуються гармонізації політики у сфері сільського господарства, управління земельними ресурсами та розвитку сільських територій [4].

Загалом варто визнати, що саме на законодавчу гілку влади сьогодні покладається надзвичайний обсяг роботи, пов'язаної з виконанням євроінтеграційних зобов'язань у сфері аграрної політики. Часткове уповільнення процесів імплементації окремих положень *acquis communautaire* зумовлене як дефіцитом секторальної експертизи, так і обмеженістю ресурсного забезпечення, зокрема недостатнім фінансуванням, нестачею кваліфікованих кадрів та високим адміністративним навантаженням. Попри це, діяльність парламентських структур засвідчує налаштованість на реформи та здатність до системного просування у напрямку зближення з європейськими стандартами, що вже знаходить відображення у конкретних законодавчих і управлінських рішеннях.

Водночас слід визнати, що державній аграрній політиці України в умовах євроінтеграції все ще бракує системності та стратегічних підходів. Наявність великої кількості нормативно-пра-

вових актів у цій сфері здебільшого свідчить про їх декларативний характер, що призводить до відсутності реального економічного та соціального ефекту євроінтеграції для виробників сільськогосподарської продукції. Водночас виникає питання щодо доцільності впровадження Спільної аграрної політики ЄС в реаліях сучасної України. Попри стратегічну мету євроінтеграції, слід критично оцінити можливі наслідки цього процесу для національного виробника, державного бюджету та продовольчої безпеки в цілому. З урахуванням особливостей українського аграрного сектора важливо зважити, чи готова держава не лише законодавчо, а й інституційно та економічно до повноцінного впровадження європейських підходів.

Країни ЄС, які традиційно мають потужне аграрне лобі, – насамперед Франція, Польща, Іспанія, Італія та Нідерланди – відіграють ключову роль у формуванні спільної аграрної політики Євросоюзу. Саме вони отримують найбільші дотації з бюджету ЄС у рамках Спільної аграрної політики, яка щорічно становить понад 30% загального бюджету ЄС. Франція, як найбільший бенефіціар Спільної аграрної політики, є особливо чутливою до будь-яких змін у системі розподілу субсидій, оскільки аграрний сектор там тісно пов'язаний із політичною стабільністю та протестною активністю. Саме тому Франція виступає досить стримано щодо швидкої інтеграції України до ЄС, побоюючись, що включення настільки великого аграрного гравця призведе до перерозподілу фінансування та порушення ринкової рівноваги. Україна, як уже зазначалось раніше, має один із найбільших у Європі сільськогосподарських потенціалів – за площею ріллі, родючістю ґрунтів і обсягами експорту зерна вона конкурує з провідними аграрними країнами ЄС. Саме цей фактор і викликає побоювання серед європейських фермерів: з відкриттям ринку, Україна отримає доступ до європейських дотацій, однак через значно нижчу собівартість і виробничі витрати, українська продукція може витіснити європейську, що, відповідно, посилить протестні настрої в ЄС. Крім того, деякі експерти вказують, що повноцінний вступ України до ЄС означатиме необхідність перегляду фінансової архітектури Спільної аграрної політики і викличе гострі дебати щодо нової моделі перерозподілу коштів.

Починаючи з 2022 року ми стали свідками того, як Україна стала активніше інтегруватися в європейський економічний простір, що, своєю сергою, призвело до зростання конкуренції з боку українських виробників та перевізників на ринку ЄС. Так, з одного боку, Євросоюз запровадив режим «економічного безвізу», що передбачав скасування мит та квот на український експорт, а також тимчасове призупинення вимог щодо дозволів для вантажоперевезень [2]. З іншого – це викликало хвилю невдоволення серед фермерів та перевізників країн-сусідів, зокрема Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Польські фермери звинуватили Україну в «демпінгу» на ринку сільськогосподарської продукції, а перевізники – у витісненні з ринку через більш конкурентні умови праці та нижчі тарифи. Восени 2023 року це вилилося у масові протести й блокування ключових пунктів пропуску на кордоні з Україною, які тривали з перервами кілька місяців і мали серйозні наслідки для українського експорту та логістики.

Крім торговельних та транспортних бар'єрів, у відносинах України з окремими країнами ЄС наявні й інші проблеми. Серед них – обмежений доступ українських підприємств до європейських субсидій через відсутність повноцінної участі у Спільній аграрній політиці ЄС, а також нестача сталих і ефективних інституційних механізмів для вирішення транскордонних конфліктів, зокрема в аграрній та транспортній сферах. Окремим викликом є політична підтримка України в умовах зростання впливу правопопулістських сил у країнах-членах, що відкрито виступають за ревізію обсягів допомоги та обмеження інтеграції. Зростає також ризик «втоми від України» серед частини європейського естаблішменту, що може ускладнити подальший прогрес на шляху євроінтеграції.

У світлі вищезазначених чинників, зокрема економічних, політичних та інституційних ризиків, доцільним є проведення SWOT-аналізу наслідків реалізації євроінтеграційного курсу для агропромислового комплексу України, що дозволяє всебічно оцінити як переваги, так і потенційні загрози цього процесу [3]:

Сильні сторони (Strengths): 1. Величезний аграрний потенціал (родючі ґрунти, площі ріллі, обсяги експорту); 2. Стратегічна мета євроінтеграції та узгодження аграрної політики; 3. Спрощений доступ до ринку ЄС (митні преференції, економічний безвіз); 4. Можливість залучення інвестицій та модернізації виробництва.

Слабкі сторони (Weaknesses): 1. Інституційна та економічна неготовність до повноцінного впровадження європейських стандартів; 2. Потенційне зниження надходжень до бюджету через

скасування митних зборів; 3. Витрати на підвищення якості агропродовольчої продукції; 4. Обмежений доступ до європейських дотацій та субсидій; 5. Висока чутливість внутрішнього ринку до зовнішньої конкуренції.

Можливості (Opportunities): 1. Розширення ринків збуту агропродукції, посилення міжнародної торгівлі; 2. Можливість участі у формуванні нової архітектури аграрної політики ЄС; 3. Інституційне зближення з країнами-членами ЄС; 4. Потенційне включення до механізмів розподілу субсидій у майбутньому.

Загрози (Threats): 1. Посилення конкуренції з боку європейських аграріїв на тлі нерівних умов підтримки; 2. Протести та блокади з боку фермерів і перевізників країн-сусідів (Польща, Угорщина, Румунія); 3. Ризики політичної нестабільності в сусідніх державах, що впливають на підтримку України; 4. Побоювання перерозподілу бюджету ЄС на користь України (особливо з боку Франції, Італії тощо); 5. Банкрутства неефективних підприємств;

Варто зазначити, що конкурентоспроможність, яка наведена в розділі «загрози», є одним із ключових чинників, що забезпечує сталий розвиток як окремих галузей економіки, так і будь-якого підприємства зокрема. У цьому контексті конкурентоспроможність агропромислового сектора України слід розглядати як комплексну характеристику його здатності успішно функціонувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, зокрема в умовах поступової євроінтеграції [6].

У цьому зв'язку SWOT-аналіз реалізації Спільної аграрної політики ЄС в Україні дає змогу окреслити ключові виклики та потенціал впровадження європейських стандартів у національному агросекторі. Хоча впровадження Спільної аграрної політики відкриває значні можливості для розвитку сільського господарства, зокрема через відкриття доступу до внутрішнього ринку ЄС, модернізацію виробництва та інтеграцію до європейських фінансових інструментів, водночас цей процес супроводжується масштабними загрозами – економічного, соціального й політичного характеру.

Особливо критичною є інституційна, економічна та нормативна неготовність української держави до повноцінного впровадження європейських аграрних підходів. Крім того, на заваді можуть стати інтереси окремих країн-членів ЄС, які мають потужне аграрне лобі (Франція, Польща, Італія, Іспанія, Нідерланди). Саме вони, будучи основними бенефіціарами дотацій у межах Спільної аграрної політики, занепокоєні можливим перерозподілом фінансування на користь України, що може зумовити дестабілізацію ринку та посилення протестної активності всередині ЄС.

Таким чином, успішність інтеграції до Спільної аграрної політики безпосередньо залежить від здатності України підвищити конкурентоспроможність аграрного сектора, гармонізувати законодавство, посилити інституційну спроможність та знайти баланс між національними інтересами й вимогами ЄС.

Висновок. З часу встановлення офіційних відносин з ЄС було здійснено низку важливих кроків до адаптації українського аграрного законодавства до європейських стандартів, зокрема в межах Угоди про асоціацію. Незважаючи на відсутність цілісної державної стратегії розвитку аграрної політики після 2022 року, в умовах воєнного стану українська держава демонструє політичну волю, інституційну готовність і здатність до масштабних трансформацій, зокрема через активізацію гармонізації законодавства із *acquis communautaire*. САП ЄС слугує важливою моделлю для України, охоплюючи комплекс інструментів сталого розвитку сільського господарства та сільських територій. Проте імплементація відповідних норм потребує від України системного підходу, достатнього ресурсного забезпечення й експертного супроводу. Тому успішне наближення до стандартів ЄС в аграрній сфері залежатиме від здатності законодавчої та виконавчої гілок влади забезпечити послідовність, ефективність і прозорість реформ у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: монографія / авт. кол.: М. Бетлій та ін.; за ред. О.М. Бородіної. Ужгород: ІВА, 2006. 496 с.
2. Виговська Л. Митний «безвіз» з ЄС: що зміниться і які переваги для бізнесу. Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/287627-mitnij-bezviz-z-es-so-zminita-i-aki-perevagi-dla-biznesu>.
3. Дубенська О. «АПК-2013: рекордсмен без призів.» URL: <http://realeconomy.com.ua/publication/22>.

4. Звіт про роботу Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики за 2023 рік. URL: <https://komagropolit.rada.gov.ua/news/ZvitKom/75691.html>.
5. Коритний О.Г. Особливості аграрної політики ЄС: можливості для України. *Науковий вісник Полісся*, 2020. № 2(21). С. 52–56. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2\(21\)-52-56](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-2(21)-52-56).
6. Крутько М.А. Агропромислова інтеграція як засіб підвищення конкурентоспроможності галузі. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти*. Львів-Дубляни: ЛНАУ, 2019. Ч. 2. С. 103–106.
7. Медведкова Н., Новикова І.В. Історія становлення відносин Україна-ЄС. Освіта, наука та виробництво: розвиток та перспективи: матеріали VII Всеукраїнської науково-методичної конференції, м. Шостка, 2 червня 2022 р. / редкол.: Р.В. Закусило, С.В. Тимофіїв, Н.Ю. Бондар та ін. Суми: Сумський державний університет, 2022. С. 181–184.
8. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2411-17>.
9. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2022 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 30.12.2015 № 1437-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1437-2015-%D1%80>.
10. Старікова Лариса, «Спільна аграрна політика ЄС і завдання України в контексті євроінтеграції (план наближення політик і гармонізації законодавства).» Режим доступу до ресурсу: https://www.apd-ukraine.de/images/2023/Agrarpolitische_Berichte/09-2023/Starikova_Alalyse_und_Empfehlungen_CAP_UA.pdf.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода; Україна від 27.06.2014 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011.
12. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Угода; Україна від 14.06.1994 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/998_012.
13. Урядовий портал. Результати проведення первинної оцінки стану імплементації активів права ЄС – селф-скринінгу. Грудень 2023 року. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit_UA.pdf.
14. Чужиков В. Модернізація аграрної політики ЄС. *Міжнародна економічна політика*. 2011. Вип. 1-2. С. 95–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2011_1-2_6.
15. Чередниченко Л.Б. Аграрна політика Європейського Союзу. *Наукові праці*. 2007. Т. 76. Випуск 63. С. 75–78.